

Νόηση και Πραγματικότητα

Αλκης Γούναρης

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract: Τι συμβαίνει με την πραγματικότητα αφού βρισκόμαστε δεσμευμένοι από τα αισθητηριακά φίλτρα της αντίληψής μας; Τι είναι εν τέλει αυτό που ονομάζουμε νοητικό περιεχόμενο; Πώς είμαστε σίγουροι ότι αυτό που αντιλαμβανόμαστε είναι αυτό που υπάρχει στον κόσμο; Αυτά είναι μερικά από τα ερωτήματα που πραγματεύεται η παρούσα δημοσίευση, επιχειρώντας μια επισκόπηση του προβλήματος αντίληψης και πραγματικότητας, μέσω κλασικών φιλοσοφικών παραδειγμάτων.

Keywords: Philosophy of mind, realism, idealism, perception, qualia

Μια νυχτερίδα με προβλήματα αντίληψης στο υπερευαίσθητο sonar της, μια τυφλή καθηγήτρια φυσικής ειδική στην ανάλυση των χρωμάτων, ένας μοναχικός τύπος με ένα σπιρτόκουτο, ένα πανέξυπνο ηλεκτροφόρο ψάρι του Αμαζονίου, με βραχυκυκλωμένο τον δεξιό αισθητήρα της ηλεκτρότητας, ένας πρίγκιπας με ρούχα τσαγκάρη κι ένας ερασιτέχνης φωτογράφος, βρίσκονται στον προθάλαμο αναμονής ενός οφθαλμιατρείου.

Η νυχτερίδα γεμάτη αίματα παραπονιέται ότι δεν είναι σίγουρη για το πότε βλέπει και πότε ακούει τα κλαδιά των δέντρων, η καθηγήτρια φυσικής ξέρει τα πάντα για το χρώμα του αίματος αλλά δεν έχει δει ποτέ της το κόκκινο, ο μοναχικός τύπος ισχυρίζεται ότι αυτό το κόκκινο πραγματάκι στο σπιρτόκουτό του είναι ένα σκαθάρι – ενώ κανείς δεν μπορεί να δει τι περιέχει το σπιρτόκουτό του – και το ηλεκτροφόρο ψάρι του Αμαζονίου παραπονιέται ότι δεν μπορεί να αντιληφθεί καλά την ηλεκτρότητα του κόκκινου και την μπερδεύει με το βαθύ μπλε. Οι άλλοι δυο παραμένουν σιωπηλοί και σε σύγχυση. Ο μεν πρίγκιπας βλέπει όλα τα πράγματα μέσα από το σώμα ενός τσαγκάρη, ο δε φωτογράφος, κάθε φορά που βλέπει τις φωτογραφίες που τράβηξε, καταλήγει να αλλάζει την αντίληψή του για τον κόσμο.

Και οι έξι ήρωές μας κατέληξαν στον συγκεκριμένο προθάλαμο, έχοντας αποδράσει προηγουμένως από μια σειρά επίπονων νοητικών πειραμάτων, στα οποία ήταν για πολλά χρόνια εγκλωβισμένοι ως φιλοσοφικά πειραματόζωα. Σκοπός των πειραμάτων αυτών ήταν, μεταξύ των άλλων, να μελετήσουν το υποκειμενικό βίωμα της αισθητηριακής εμπειρίας σε σχέση με την πραγματικότητα. Με άλλα λόγια, το

¹ Νόηση και Πραγματικότητα. *Litteraterra*. v4. pp 47- 62. Ανακτήθηκε 06/02/2019 από <https://alkisgounaris.gr/gr/archives/cognition-and-reality/>

ζητούμενο των πειραμάτων ήταν να κατανοήσουν το μυστήριο της υποκειμενικής αντίληψης της πραγματικότητας – εφόσον βεβαίως κανείς δέχεται ότι κάτι τέτοιο, δηλαδή η πραγματικότητα, υπάρχει πραγματικά. Πώς όμως ορίζεται η πραγματικότητα; Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα, όπως και σε αρκετά παρόμοια ερωτήματα, δεν είναι πραγματικά προφανής, για τούτο, εδώ και μερικές εκατοντάδες χρόνια, οι φιλόσοφοι διαφωνούν συστηματικά επί του θέματος.

Ο Πλάτων² για παράδειγμα πίστευε, ότι την πραγματικότητα συνιστούν οι ιδέες, οι οποίες «πραγματικά» υπάρχουν και βρίσκονται σε κάποιον επουράνιο κόσμο. Οι ιδέες δηλαδή, η ιδέα του δένδρου, του βουνού, του χρώματος, του αγαθού, του ωραίου κ.ο.κ., όχι μόνο αποτελούν πράγματα, αλλά πολύ περισσότερο αυτές οι ίδιες ΕΙΝΑΙ η αυθεντική πραγματικότητα που δυστυχώς λίγοι από εμάς μπορούν να συλλάβουν, αφού αυτά τα οποία σε γενικές γραμμές αντιλαμβανόμαστε, δηλαδή το ίδιο το δένδρο ή το ίδιο το βουνό κ.λπ., είναι απλώς ανανακλάσεις των ιδεών όπως περίπου οι σκιές είναι ανακλάσεις των πραγμάτων που μας περιβάλουν. Αντίθετα, ο Δημόκριτος,³ περισσότερο προσγειωμένος στην «πραγματικότητα», θεωρούσε ότι το μόνο που υπάρχει πραγματικά, είναι τα στοιχειώδη σωματίδια– τα άτομα και το κενό, τα οποία συγκροτούν όλα τα σώματα, τη μορφή των οποίων αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις. Εν προκειμένω, το ερώτημα σχετικά με το τι είναι πραγματικότητα, είναι συναφές με το τι υπάρχει ή τι μπορεί να υπάρξει, σε αντιδιαστολή με το τι απλώς φαίνεται ή τι αντιλαμβανόμαστε ή τι νοούμε και τι μπορούμε να φανταστούμε. Αυτό το δίπολο του τι υπάρχει και του τι φαίνεται, προσδιορίζει το πρόβλημα που εξετάζουμε εδώ. Το πρόβλημα της πραγματικότητας, της αντίληψης και της νόησης.

Για μερικούς φιλοσόφους, η λύση του προβλήματος είναι εντελώς απλή. Ο Hume⁴ ορισμένως θεωρούσε, ότι πραγματικότητα είναι κάθε τι που αντιλαμβανόμαστε ως τέτοιο. Δηλαδή, πραγματικότητα είναι οι εντυπώσεις και οι ιδέες που συνιστούν το περιεχόμενο της αισθητηριακής μας εμπειρίας, το οποίο εν τέλει νοούμε ως τέτοιο και όχι ως κάτι άλλο. Τι γίνεται όμως όταν οι αισθήσεις μάς ξεγελούν; Ας σκεφτούμε για παράδειγμα κάποιον που πιστεύει ότι βλέπει στο Λοχ Νες ένα τέρας. Ας υποθέσουμε τώρα ότι αυτός ο τύπος –ο ερασιτέχνης φωτογράφος που συναντήσαμε νωρίτερα στο οφθαλμιατρείο– βγάζει τη φωτογραφική του μηχανή και απαθανατίζει το τέρας λίγο πριν αυτό χαθεί στην ομίχλη. Ας υποθέσουμε, για χάρη του παραδείγματος, ότι η μηχανή του είναι αναλογική και δεν μπορεί να δει αμέσως τη φωτογραφία που τράβηξε. Περιμένοντας να εμφανιστεί το φιλμ, ο εκδρομέας έχει την πεποίθηση ότι πραγματικά έχει δει το τέρας της λίμνης. Με την εμφάνιση και τη μεγέθυνση της φωτογραφίας όμως προέκυψε, πως αυτό που φωτογράφησε τελικά, δεν ήταν παρά ένα κλαδί στο οποίο είχε μπερδευτεί μια σακούλα! Αμέσως, το περιεχόμενο της αντίληψής του, μετατοπίστηκε από το τέρας στο κλαδί με τη σακούλα και κατάλαβε ότι η αρχική του εντύπωση ήταν εσφαλμένη. Η πραγματικότητα τώρα γι' αυτόν, είναι ότι δεν είδε κάποιο τέρας στη λίμνη αλλά ότι οι αισθήσεις του τον παραπλάνησαν και μπερδεψε το τέρας με το κλαδί και τη σακούλα. Κι αν όμως μέσα στην ταραχή του να φωτογραφήσει το τέρας έκανε λάθος; Τι αποκλείει την πιθανότητα να είδε όντως το

² Πλάτων, *Πολιτεία*.

³ Πελεγγίνης, Θ. (1997). *Οι Πέντε εποχές της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Πελεγγίνης, Θ. (2004). *Λεξικό της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

⁴ Hume, D. (2000). *A Treatise of Human Nature*. Oxford/New York: Oxford University Press.

τέρας, αλλά στη φωτογραφία από την τρεμούλα του να απαθανάτισε ένα κλαδί με μια μπερδεμένη σακούλα που έτυχε να βρίσκεται λίγο παραπέρα;

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι αυτό που συμβαίνει με το νοητικό μας περιεχόμενο – προερχόμενο από την αισθητηριακή εμπειρία μας– είναι ανάλογο με αυτό που συμβαίνει (κατά μία έννοια) σε ολόκληρη την επιστήμη. Πρόκειται για μια διαδικασία δοκιμής και αλλαγής. Σε πρώτο στάδιο γίνεται μια διακρίβωση, μια δοκιμή, της θεωρίας στην πράξη (αν πρόκειται για επιστήμη) ή του νοητικού περιεχομένου με αυτό που θεωρούμε πραγματικότητα. Η διαδικασία αυτή, ως κινητήριος δύναμη της επιστημονικής έρευνας, οδηγεί στην επίλυση προβλημάτων. Υπάρχουν όμως φορές που η επίλυση προβλημάτων δεν αποδεικνύεται επιτυχής. Τότε συμβαίνει αυτό που ο Kuhn⁵ ονομάζει «κρίση» –μια κατάσταση που οδηγεί στην αλλαγή της επιστημονικής θεωρίας– όταν πρόκειται για επιστήμη, ή στην αλλαγή του νοητικού περιεχομένου –του περιεχομένου δηλαδή της αισθητηριακής εμπειρίας– όταν πρόκειται για την αντίληψη ενός γεγονότος.

Πριν όμως επεκταθούμε σε αυτό, ας δούμε τι συμβαίνει παράλληλα στο οφθαλμιατρείο.

Η Μαίρη, η τυφλή φυσικός που γνωρίζει τα πάντα για τα χρώματα, ρωτάει τη ματωμένη νυχτερίδα: «Πώς είναι να είναι κανείς νυχτερίδα;»...⁶ «Από μια κουβέντα που είχα προχθές με ένα σκύλο», της απαντά η νυχτερίδα, «κατάλαβα ότι είναι τελείως διαφορετικά από το να είναι κανείς σκύλος... Ο σκύλος μυρίζει το δέντρο κι εγώ το ακούω...»

«Ναι, καταλαβαίνω ακριβώς τι εννοείς» τους διακόπτει το ηλεκτροφόρο ψάρι του Αμαζονίου. Είναι αλήθεια ότι αυτό το ψάρι είναι μοναδική περίπτωση. Εκτός του ότι έχει νοημοσύνη αντίστοιχη με την ανθρώπινη, διαθέτει επιπλέον την ικανότητα να αισθάνεται τα ηλεκτρικά πεδία! Από νευρολογικής, ανατομικής και βιολογικής άποψης, μελετώντας το ψάρι μπορούμε να εξακριβώσουμε λεπτομερώς, πώς τα ηλεκτρικά ερεθίσματα φτάνουν στον εγκέφαλό του, πώς αναλύει τις πληροφορίες που μεταφέρουν τα ερεθίσματα και πώς προβαίνει σε πράξεις χάρη σε αυτές. Παρ' όλη την ακριβή μας όμως γνώση για τον νευρολογικό μηχανισμό αυτού του ψαριού, ποτέ δεν θα ήμασταν σε θέση να μάθουμε *πώς είναι να αισθάνεσαι τον ηλεκτρισμό*. Το νοητικό αυτό πείραμα,⁷ στην ουσία εισάγει ένα ον που έχει όλα τα χαρακτηριστικά ίδια με τον άνθρωπο και επιπρόσθετα την αίσθηση μιας νέας νοητικής ποιότητας. Αυτή η νοητική αίσθηση της «ηλεκτρότητας» αποτελεί το *επιστημολογικό όριο* ανάμεσα σε μας και το ψάρι και ταυτόχρονα το όριο ανάμεσα στην δική μας και τη δική του πραγματικότητα.

⁵ Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press. Ελληνική Έκδοση: (1981). *Η Δομή των Επιστημονικών Επανάστασεων*. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.

⁶ Nagel, T. (1974). How Is It Like to Be a Bat? *Philosophical Review*, **83**, pp. 435- 450. Cornell University.

⁷ Ramachandran, V.S & Hirstein, W. (1997). Three Laws of Qualia: What Neurology Tells Us about the Biological Functions of Consciousness, Qualia and the Self. *Journal of Consciousness Studies*, **4**, No. 5-6, 1997, pp. 429–58.

Η Μαίρη, η φυσικός, προσπαθούσε μάταια να εξετάσει επιστημονικά τον υποκειμενικό τρόπο του βιώματος της αισθητηριακής εμπειρίας και σκόνταφτε στο γεγονός ότι, για να μπορέσει να εξηγήσει φυσιοκρατικά το νοητικό περιεχόμενο, θα έπρεπε να δώσει μια φυσική εξήγηση στο υποκειμενικό βίωμα της αισθητηριακής εμπειρίας, πράγμα σχεδόν αδύνατον, αφού κάθε υποκειμενικό φαινόμενο συνδέεται με ένα μοναδικό σημείο θέασης. Εννοείται ότι μια επιστημονική φυσική θεωρία πρέπει να εγκαταλείψει αυτό το σημείο θέασης και να διατυπώσει κάτι που να ισχύει καθολικά. Η Μαίρη, φαίνεται πως αγνοούσε αυτό που είχε υποστηρίξει ο Nagel μερικά χρόνια νωρίτερα, ότι δηλαδή, κάθε νοήμον ον, έχει μια νοητική κατάσταση τέτοια, που το περιεχόμενό της συνίσταται στο πώς φαίνονται τα πράγματα... και ότι κάθε νοητική κατάσταση αντιστοιχεί σε ένα μοναδικό ον, στο ον δηλαδή από το οποίο η νοητική κατάσταση αυτή γίνεται καταληπτή.

Τι συμβαίνει λοιπόν με την πραγματικότητα αφού βρισκόμαστε δεσμευμένοι από την υποκειμενικότητα της αντίληψής μας; Για να καταλάβουμε καλύτερα το πρόβλημα πρέπει να πάμε πίσω στον Kant. Ο Kant, για να ξεπεράσει τον φιλοσοφικό σκόπελο, θεώρησε ότι υπάρχει μεν η πραγματικότητα, που περιλαμβάνει τα πράγματα καθαυτά, ανεξάρτητα από το πώς εμείς τα αντιλαμβανόμαστε, αλλά εμείς αντιλαμβανόμαστε μόνο τα φαινόμενα των πραγμάτων τα οποία και συλλαμβάνουμε μέσω των αισθήσεών μας. Για τον Kant⁸ λοιπόν, κάθε πράγμα υπάρχει ως φαινόμενο και ως πράγμα καθαυτό, κι εμείς συλλαμβάνουμε αισθητηριακά τα πράγματα μόνο ως φαινόμενα, ενώ το πράγμα καθαυτό υφίσταται πέρα από τις παρατάσεις τις οποίες έχουμε σχηματίσει μέσω των αισθήσεων.

Εν τω μεταξύ, το ηλεκτροφόρο ψάρι και η ματωμένη νυχτερίδα, έχουν βάλει στη μέση την Μαίρη. «Αφού γνωρίζεις τα πάντα για το κόκκινο χρώμα, όλες τις φυσικές του ιδιότητες ως κυματικό φαινόμενο, ότι δηλαδή αντιστοιχεί σε μήκος κύματος 625 – 760 nm και τα τοιαύτα, και παρότι είσαι τυφλή, θεωρείς ότι γνωρίζεις τι πραγματικά είναι το κόκκινο, έτσι;»... «Έτσι» απαντά η Μαίρη. «Αν λοιπόν κάποια μέρα θεραπευόσουν και κατάφερνες να δεις ένα χρωματολόγιο θα κατάφερνες να αναγνωρίσεις το κόκκινο;»

Η Μαίρη έπρεπε να παραδεχτεί ότι το ηλεκτροφόρο ψάρι του Αμαζονίου ήταν πραγματικά τετραπέρατο. Ορισμένοι φιλόσοφοι και νευροεπιστήμονες θεωρούν ότι το πρόβλημα της Μαίρης⁹ σε συνδυασμό με την περίπτωση του ηλεκτροφόρου ψαριού αποδεικνύουν ότι το πρόβλημα του υποκειμενικού βιώματος της αισθητηριακής εμπειρίας –ή το πρόβλημα των qualia όπως ονομάζεται– είναι αξεπέραστο. Ορισμένοι,¹⁰ στην προσπάθειά τους να περιγράψουν τι συμβαίνει, εξηγούν ότι οι νευρωνικές ώσεις που συμβαίνουν στον εγκέφαλο όταν δεχόμαστε ένα αισθητηριακό ερέθισμα, μπορούν να εννοηθούν ως ένα είδος *φυσικής γλώσσας*, όπως είναι τα αγγλικά και κάθε άλλη ομιλούμενη γλώσσα. Το πρόβλημα είναι ότι

⁸ Kant, I. (1781). *Kritik der reinen Vernunft*. Ελληνική Έκδοση: (1999). *Η Κριτική του Καθαρού Λόγου*. Μιχαήλ Δημητρακόπουλου (μτφρ. και επ.). Αθήνα.

⁹ Jackson, F. (1982). Epiphenomenal Qualia. *Philosophical Quarterly*, **32**, pp. 127–36.

Chalmers, D. J. (1995). The puzzle of conscious experience. *Scientific American*, **273**, pp. 62-68. consc.net/papers/puzzle.html

¹⁰ Ramachandran (ο.π.).

Fodor, J. A. (1975). *The Language Of Thought*. Crowell Press.

κάποιος μπορεί να αναφερθεί στα *qualia* του, χρησιμοποιώντας την ομιλούμενη γλώσσα (π.χ. τα αγγλικά ή τα ελληνικά), η εμπειρία η ίδια όμως, το βίωμα καθ' εαυτό, θα χάνεται στη μετάφραση της μιας γλώσσας στην άλλη.

Αυτό μπορεί να το καταλάβει καλύτερα ο φίλος μας, που κάθεται σιωπηλός στο οφθαλμιατρείο και κοιτάζει το σπιρτόκουτο με το σκαθάρι του. Κάποιος του είπε: «Ό,τι βρίσκεται στο κουτί το ονομάζουμε “σκαθάρι”...» και φυσικά υποθέτουμε ότι δεν υπάρχουν έξω από τα κουτιά σκαθάρια για να τα συγκρίνει με το περιεχόμενο του δικού του κουτιού. Σε αυτήν την ιστορία, *κανείς δεν μπορεί να κοιτάξει στο κουτί κάποιου άλλου και ο καθένας λέει ότι γνωρίζει τι είναι ένα σκαθάρι, έχοντας κοιτάξει μόνο το δικό του κουτί*. Παρ' ότι ο Wittgenstein¹¹ χρησιμοποίησε αυτό το παράδειγμα για να καταδείξει ότι είναι άτοπο να μιλάμε για το τι βλέπει κανείς μέσα στο δικό του κουτί, αφού –σε κάθε δυνατό κόσμο– είναι αδύνατο να κοιτάξει οποιοσδήποτε άλλος μέσα σε αυτό το κουτί, μπορούμε να πάρουμε μια καλή ιδέα για το πρόβλημα των *qualia* και της πραγματικότητας, σε σχέση με τη γλώσσα. Καθένας βιώνει ξεχωριστά το νοητικό περιεχόμενο της αισθητηριακής εμπειρίας του, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να συγκρίνει το περιεχόμενό του με το περιεχόμενο ενός άλλου που βιώνει μια παρόμοια εμπειρία. Μοναδικός τρόπος για να συγκριθεί το νοητικό περιεχόμενο διαφορετικών ανθρώπων είναι μέσω της γλώσσας. Η «ιδιωτική» υπόθεση του υποκειμενικού βιώματος της αισθητηριακής εμπειρίας, γίνεται δημόσια, όταν αυτό το βίωμα «ονοματίζεται» και μεταφέρεται γλωσσικά σε «δημόσιο» χώρο.

Οι φιλόσοφοι του νου και οι νευροεπιστήμονες διαφωνούν για το αν αυτό που συγκροτεί ένα είδος νοητικού «περιεχομένου» (ένα είδος νοήματος) της ιδιωτικής, υποκειμενικής κατάστασης, αποτελεί μέρος του κόσμου που μπορεί να μελετηθεί και να εξηγηθεί φυσιοκρατικά, ή αποτελεί απλώς και μόνο ένα φαινόμενο ή μια ψυχολογική επινόηση, που δεν υπάρχει λόγος να μας απασχολεί. Η εξάλειψη των νοητικών φαινομένων από την επιστημονική έρευνα είναι μια εύκολη λύση, τίποτα όμως δεν μας εμποδίζει να διατυπώνουμε ερωτήματα όπως το ακόλουθο: Αν, για παράδειγμα, μια νευρωνική κατάσταση «χ» αποτελεί τη βάση για τη συγκρότηση της «κοκκινότητας» για τον Α, υπάρχει μια αντίστοιχη νευρωνική κατάσταση «χ» που συγκροτεί την «κοκκινότητα» για τον Β ή ο Β βιώνει την «κοκκινότητα» μέσω μιας νευρωνικής κατάστασης «ψ», διαφορετικής της «χ»; Και, αν συμβαίνει κάτι τέτοιο, πώς μπορούμε να γνωρίζουμε ότι ο Β βιώνει την «κοκκινότητα» όπως ο Α και όχι κάτι άλλο;

Ένα τέτοιο ερώτημα φαίνεται να απασχόλησε τον έτερο της παρέας του οφθαλμιατρείου, τον δύστυχο πρίγκιπα, όταν μια μέρα, πριν πολλά χρόνια, ξύπνησε έχοντας τις μνήμες και τη συνείδηση του τσαγκάρη, ενώ ο τσαγκάρης του χωριού αντίστοιχα ξύπνησε έχοντας τις μνήμες και τη συνείδηση του πρίγκιπα.¹² Η περίπτωση τους μάλιστα ενέπνευσε σύγχρονους φιλοσόφους¹³ για να φτιάξουν υποθέσεις αντιστροφής των *qualia*, δείχνοντας με αυτόν τον τρόπο τη σημασία τους

¹¹ Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell. Στα ελληνικά (1977). *Φιλοσοφικές έρευνες*. Χριστοδουλίδης, Π. (μτφρ.) Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

¹² Locke, J. (1689/1975). *An Essay Concerning Human Understanding*. II, xxxii, 15. Oxford: Oxford University Press

¹³ Lycan, W.G. (1973). Inverted spectrum. *Ratio*, **15**, pp. 315-319.

Shoemaker, S. (1982). The inverted spectrum. *Journal of Philosophy*, **79**, pp. 357-381

αλλά και τη διαφορά μεταξύ της γλώσσας και του υποκειμενικού βιώματος της εμπειρίας.

Η γλώσσα, παρότι αποτελεί έναν κοινό τόπο για τη δημοσιοποίηση της υποκειμενικής αισθητηριακής εμπειρίας, δεν λύνει το πρόβλημα του διπλού αντίληψη-πραγματικότητα.

Μήπως όμως τελικά δεν πρόκειται για πραγματικό πρόβλημα; Ο Heidegger¹⁴ θεωρεί ότι η αναζήτηση μιας λύσης στο πρόβλημα που ο Kant ονομάζει «σκάνδαλο της φιλοσοφίας» –για το αν δηλαδή μπορούμε να μιλάμε με βεβαιότητα για την ύπαρξη μιας πραγματικότητας έξω από το υποκείμενο που νοεί– αποτελεί σφάλμα. Από μόνος του ο διαχωρισμός σε πραγματικό κόσμο και φαινόμενα οδηγεί σε έναν δυισμό που θεωρεί από τη μια πλευρά το νοούν υποκείμενο και από την άλλη τον εξωτερικό κόσμο της πραγματικότητας. Απαιτώντας μια απόδειξη για την ύπαρξη των έξω πραγμάτων, ο Kant θέτει ως κύριο σημείο της προβληματικής το «μέσα» του υποκειμένου...

Σύμφωνα με τον Heidegger, «το να πιστεύεις στην ρεαλιστικότητα του έξω κόσμου, σωστά ή λανθασμένα, το να αποδεικνύεις αυτήν την ρεαλιστικότητα, επαρκώς ή ανεπαρκώς, να την προϋποθέτεις, ρητά ή όχι– όλα αυτά τα διαβήματα, μην έχοντας διασαφηνίσει πλήρως το έδαφός τους, προϋποθέτουν ένα υποκείμενο που αρχικά δεν έχει κόσμο, ή που είναι αβέβαιο για τον κόσμο του και που κατά βάθος δεν ζητά παρά να εξασφαλίσει κόσμο... Το ζήτημα δεν είναι να αποδείξουμε ότι είναι ή πώς είναι κάποιος παρειαρισκόμενος “έξω κόσμος”, παρά να δείξουμε γιατί το Dasein έχει την τάση να εκμηδενίζει αρχικά «γνωσιολογικά» τον «έξω κόσμο» και μετά να προβαίνει στην απόδειξή του...»

Το πρόβλημα για τον Heidegger δεν είναι γνωσιολογικό –με την έννοια της δυνατότητας ή όχι γνώσης της πραγματικότητας– αλλά αντιθέτως, είναι οντολογικό. Για τον Descartes, υπάρχει η βεβαιότητα της νόησης, η οποία συνεπάγεται ένα υποκείμενο ως *res cogitans* –ως νοούσα ουσία– που δεν έχει υλικό κόσμο. Κι από εκεί, εκκινούν για άλλη μια φορά τα προβλήματα. Για τον Heidegger αν το *cogito sum* έπρεπε να χρησιμεύσει ως αφετηρία, θα ήταν απαραίτητο όχι μόνο να αντιστραφεί αλλά να ξαναελεγχθεί το περιεχόμενό του οντολογικά και μέσα στη διάσταση των φαινομένων. Η πρώτη απόφαση τότε, δεν θα έπρεπε να είναι «*cogito ergo sum*» αλλά «*sum*» με την έννοια: Είμαι-Μέσα-στον-Κόσμο και συνεπώς: «Υπάρχω άρα Νοώ».

Ως Dasein, δηλαδή ως Μέσα-στον-Κόσμο-Είναι, ο άνθρωπος νοεί και νοηματοδοτεί τον κόσμο του με τέτοιο τρόπο που το νοητικό του περιεχόμενο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την ενδόκοσμη δραστηριότητά του. Η «πραγματικότητα» είναι συνυφασμένη με τις απαιτήσεις, τις ανάγκες και τους στόχους του.

Με άλλα λόγια, ο ανθρώπινος εγκέφαλος, πρωτευόντως ως όργανο επιβίωσης, έχει κύρια δραστηριότητα να ερμηνεύει τον κόσμο μέσα στον οποίο υπάρχει και δρα ο

¹⁴ Heidegger, M. (1927). *Sein und Zeit*. μτφρ. Τζαβάρα, Γ. (1978). *Είναι και Χρόνος*. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη.

άνθρωπος. Σε αυτό το πλαίσιο, δημιουργεί μοντέλα της πραγματικότητας τα οποία είναι χρήσιμα για τη ζωή του. Το ίδιο συμβαίνει και με τους εγκεφάλους των άλλων ζώων και τα αισθητηριακά συστήματα των διαφόρων μορφών ζωής. Αν το μοντέλο για την πραγματικότητα, η «θεωρία» –όπως στην περίπτωση της επιστήμης που αναφέραμε στην αρχή– λειτουργεί και επιβεβαιώνεται στην πράξη, διατηρείται. Αν όχι, αλλάζει. Η πραγματικότητα, για τα νοήμονα όντα, είναι τα φαινόμενά της.

Ο φωτογράφος, σηκώθηκε από την καρέκλα του και στάθηκε απέναντι από τους υπόλοιπους πέντε ασθενείς με τη φωτογραφική του μηχανή προτεταμένη. Τους ζήτησε να πλησιάσουν μεταξύ τους και να κοιτάξουν στον φακό χαμογελαστοί.

Στη συνέχεια έκανε «κλικ».

Λίγες μέρες μετά, όταν εμφανίστηκε η φωτογραφία, ο φωτογράφος την κοίταξε με λιγότερη έκπληξη από άλλες φορές. Οι καρέκλες του οφθαλμιατρού ήταν άδειες και τα πειραματόζωα δεν είχαν αποτυπωθεί στο φιλμ. Προφανώς είχαν επιστρέψει στη φιλοσοφική τους πραγματικότητα. _

Βιβλιογραφία:

Βιβλία στα ελληνικά:

Πλάτων, *Πολιτεία*. Μετάφραση: Ν.Μ. Σκουτερόπουλος. Επιμέλεια σειράς: Βασίλης Κάλφας. Αθήνα: εκδόσεις Πόλις, 2002.

Θεοδόσιος Πελεgrίνης. *Οι Πέντε εποχές της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 1997.

Θεοδόσιος Πελεgrίνης. *Λεξικό της Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2004.

Thomas S. Kuhn. *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*. Μετάφραση: Βασίλης Κάλφας. Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα, 1981.

Immanuel Kant. *Η Κριτική του Καθαρού Λόγου. Υπερβατική διαλεκτική και υπερβατική μεθοδολογία*. Εισαγωγή, μετάφραση, παρατηρήσεις: Μιχαήλ Φ. Δημητρακόπουλος. Αθήνα: 1999.

Martin Heidegger. *Είναι και Χρόνος*. Μετάφραση: Γ. Τζαβάρα. Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη, 1978.

Ludwig Wittgenstein. *Φιλοσοφικές έρευνες*. Μετάφραση: Π. Χριστοδουλίδης. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση: 1977.

Βιβλία στα αγγλικά:

David Hume. *A Treatise of Human Nature*. Oxford/New York: Oxford University Press, 2000.

Jerry Alan Fodor. *The Language Of Thought*. New York: Crowell Press, 1975.

John Locke. *An Essay Concerning Human Understanding*. II, xxxii, 15. Oxford: Oxford University Press, 1975.

Άρθρα στα αγγλικά σε επιστημονικά περιοδικά:

Thomas Nagel. (1974). How Is It Like to Be a Bat? *Philosophical Review*, **83**, pp. 435- 450. Cornell University.

Vilayanur S. Ramachandran & William Hirstein. (1997). Three Laws of Qualia: What Neurology Tells Us about the Biological Functions of Consciousness, Qualia and the Self. *Journal of Consciousness Studies*, **4**, No. 5-6, 1997, pp. 429–58.

Frank Jackson. (1982). Epiphenomenal Qualia. *Philosophical Quarterly*, **32**, pp. 127–36.

David John Chalmers (1995). The puzzle of conscious experience. *Scientific American*, **273**, pp. 62-68. consc.net/papers/puzzle.html

William G. Lycan (1973). Inverted spectrum. *Ratio*, **15**, pp. 315-319.

Sidney Shoemaker (1982). The inverted spectrum. *Journal of Philosophy*, **79**, pp. 357-381